

VISSZAEMLEKEZÉSEK

BORUS JÓZSEF

ÚJRAINDUL A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK (1954–1955)

Két esztendő nem nagy idő egy, a 117. évfolyamába lépett tudományos folyóirat életében. Mégis úgy vélem, nem tanulságok nélkül való ötven év távlatából felidézni a második világháború ötödik évében abbamaradt folyóirat 1954-ben történt újraindítását, majd második esztendejét.

Merem állítani, hogy ebben a két évben kisebb-nagyobb mértékben egy kicsit visszatükröződik részben a hadsereg, részben pedig a hadtörténetírás akkori állapota és létezésüknek több sajátossága.

1950 nyarának végén és őszén többen kerültünk a Honvéd, majd Hadtörténelmi Levéltárba, friss egyetemi diplomával a kezünkben. A Levéltár parancsnoka ekkor Neogrády László őrnagy volt, akit hamarosan leszereltek, és helyét Ozorai Imre ezredes vette át. Történelmi vagy levéltárosi képzettsége egyiküknek sem volt. Ozorait hamarosan Vértes Imre ezredes követte, aki civilben gyógyszerész volt. A Levéltár élére a Honvédelmi Minisztérium személyügyi főcsoportfőnökének helyettese beosztásából került. Áthelyezésének okát nem közölték velünk, de a minisztérium berkeiből olyan hírt hallottunk, hogy nem tudta ellátni magas beosztását.

Vértes ezredes a Levéltár élén igyekezett megfelelni új feladatának, a beosztottakkal jóindulatúan bánt, meghallgatta a véleményüket. Sokáig ő sem maradt beosztásában, mert a szovjet példa nyomán a cionisták ellen Magyarországon is tervezett perek előkészítésének folyamatában, 1953 elején letartóztatták. Ezekből a perekből aztán Sztálin közbejött halála folytán semmi sem lett, Vértest azonban mondvacsinált ürügyekkel két évi börtönre ítélték.

Vértes letartóztatása után – amiről persze hivatalosan nem értesültünk – „a szolgálatilag távollevő parancsnok helyett” megjelöléssel hol Szimonidesz Lajos evangélikus lelkész vezérőrnagy, hol a vezérkar Szabályzatszerkesztő Csoportfőnöksége keretében létesített Hadtörténelmi osztály vezetője írták alá a parancsnoki aláírást megkövetelő ügyiratokat. Ez utóbbi, Sallai Elemér, akinek munkaszolgálatosként 1942-ben a keleti arcvonalon sikerült átmennie a szovjet csapatokhoz, Salamon Elemér néven két könyvben írta meg élményeit. Az illetékesek feltehetően ebből gondolták, hogy alkalmas lesz a Hadtörténelmi osztály vezetésére. Első találkozásunkkor, valamikor 1952-ben kérdés nélkül ekként fejtette ki célkitűzését: „Az a feladatunk, hogy töltött káposztát főzzünk. Ezt ma még nem tudjuk elkészíteni, csak bablevest főzhetünk. Én jó bablevest akarok főzni.”

Ezeket a személyi változásokat tartom szükségesnek mintegy bevezetésként leírni, hogy a tisztelt olvasó képet alkothasson az ötven évvel ezelőtti helyzetről, a Levéltár, majd Hadtörténelmi Intézet szavakban tudományos, a gyakorlatban azonban sokszor éppen a tudomány szempontjainak érvényesülését gátló légköréről. Nem tudom, hogy például a Szabályzatszerkesztő Csoportfőnökség Hadtörténelmi osztályának rögzítették-e írásban a feladatát. Az tény, hogy a Levéltár, majd Intézet, mint tudományos műhely feletti tevékenysége kizárólag adminisztratív jellegű volt. Tudományos irányítást az osztály nem tudott adni, előterjesztéseket, terveinket vagy elfogadta, vagy nem, de érdemileg ezekhez nem tudott hozzászólni.

Mi, a Levéltárba érkezett friss diplomás fiatalok, noha olyanok is voltak közöttünk, akik nem is történelmi végzettséggel kerültek állományba, szinte kezdettől fogva egyetértettünk abban, hogy szükség lenne saját publikációs fórumra. A legkézenfekvőbbnek az akkori szerkesztő, Pilch Jenő ezredes 1943-ban történt elhunytja miatt megszűnt *Hadtörténelmi Közlemények* újraindítása kínálkozott, erre javaslatot is tettünk. A megvalósítás azonban meglehetősen fáradságosan sikerült.

Az első akadály maga az újraéleszteni kívánt folyóirat neve volt. Noha a régi *Hadtörténelmi Közlemények* nem volt az ötvenes évek elején kizárólag negatívan értékelt magyar királyi Honvédség, sem pedig a régi Honvédelmi Minisztérium „hivatalos” kiadványa, előljáró szerveink az akkor szokásos „fasiszta” és hasonló minősítéssel ítélték meg. Ezt az akadályt, illetve ellenérvet azzal sikerült kiküszöbölnünk, hogy ráírtuk a folyóiratra: „Új folyam. I. évfolyam.”

Jóval nehezebbnek és főleg hosszadalmasabbnak bizonyult a következő akadály, hogy „ki hagyja jóvá” a folyóirat első számát tartalmilag. Erről az a döntés született, hogy állítsuk össze ezt a tervezett számot, és a teljes kéziratot a Hadtörténelmi osztályon keresztül terjesszük fel a vezérkarhoz.

Arra természetesen egyetlen percig sem gondoltunk, hogy a javasolt folyóirat szerzői kizárólag a Hadtörténelmi Levéltár, majd Intézet munkatársai legyenek. Kezdetől fogva, már a tervezetéseknel számításba vettük az MTA Történettudományi Intézete, az egyetemek, különféle tudományos intézetek munkatársainak közreműködését. Terveinkről szinte megfogalmazásuk pillanatától tájékoztattam Molnár Erik akadémikust, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóját, aki közléseimet egyetértőleg vette tudomásul. A szerzők személyét illetőleg már akkor, az első szám összeállításakor sem érvényesítettünk semmiféle megkötést, még kevésbé kirekesztést. Az egyetlen mérce a közlésre beadott munka tudományos színvonala volt. Ugyanakkor – erre a későbbiekben még visszatérek – parancsra időnként olyan anyagokat is közölnünk kellett, amik – megítélésünk szerint – nem tartoztak a folyóirat profiljába, máskor meg megtöltötták valamely dolgozat megjelenését.

1952 végére – Kossuth Lajos születésének 150. évfordulója ünnepségei és ebben való részvételünk után – sikerült összeállítanunk a tervezett első számot. Érdekes és érdemes felidézni ennek a számnak a tartalomjegyzékét, kitérve a szerzők beosztására is. Ennek a végül 1954-ben megjelent számnak az élén Nógrádi Sándor altábornagynak, a néphadsereg politikai főcsoportfőnökének „A Rákóczi évfordulóra” címmel, a kuruc szabadságharc megindulásának 250. évfordulóján, 1953. június 13-án a Néphadsereg Színházában (azelőtt és ma ismét Vigszínház) rendezett díszünnepségen mondott beszédét közöltük. Ennek a beszédnek a szövege az eredetileg engedélyezésre beadott kéziratban természetesen nem szerepelhetett, utólag vettük be, és mivel a politikai főcsoportfőnök akkor a honvédelmi miniszter első helyettese volt, beszédének közlése hathatós és eredményes érvünk volt a folyóirat megjelenítése mellett. A második tanulmányt Zentai Gyula alezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanára írta: „A Szovjet Hadsereg hadműveletei Magyarországi felszabadításáért” – szovjet anyagok alapján. Ezt követte Kornis Pál alezredesnek, a Hadtörténelmi Intézet osztályvezetőjének „A Magyar Vörös Hadsereg felvidéki hadműveleteinek néhány kérdése” című dolgozata.

Jelen sorok szerzőjének „A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai” című tanulmánya sorrendben a negyedik helyen jelent meg. Megírásakor, 1952-ben főhadnagy voltam, megjelenésekor, 1954-ben már százados. Katonai folyóiratról lévén szó, a közlés sorrendjét nem kronológiai vagy fontossági szempontok döntötték el, hanem általában a szerzők rendfokozata.

Elolvassa most, több mint ötven év után ezt a tanulmányt, állíthatom, hogy bizonyos, az akkori politikai körülmények diktálta szóhasználatától, kifejezésektől eltekintve, megállapításainak többsége ma is helytálló. Az akkor vázolt feladatok egy része a ma hadtörténetírása számára is kitűzhető, legyen szabad itt ezek közül csak kettőt említenem: a hadseregek szociális összetétele vizsgálatának szükségessége vagy a haditechnika kérdései, ezek nemzetközi kiterjedtségű, összehasonlító elemzése.

Az én tanulmányom után Szalai József alezredes, a Zrínyi Akadémia Hadtörténelmi Tanszéke vezetője és Dömötör Gergely százados, a tanszék egyik tanára, „A hadművészet és a haditudomány törvényszerű fejlődése” című dolgozata következett. A „haditudomány” szó ebben a formában történt használata példázta, hogy akkor, a XX. század ötvenes éveinek első felében még a katonai szaknyelv sem volt problémamentes. Az erősen dogmatikus tanulmányhoz a szerkesztőség szükségesnek látta lapalji jegyzetben hozzáfűzni: „A tanulmány megállapításaival a szerkesztőség nem mindenben ért egyet, mint vitacikket közöljük.” Ez a felszólításnak is értelmezhető megjegyzés azonban válasz, visszhang nélkül maradt, a „vitacikk” semmiféle vitát nem váltott ki.

A következő tanulmány fordítás volt: I. Sz. Korotov szovjet ezredesnek, a hadtudományok kandidátusának „a moszkvai Sztálin Autóművek kultúrpalotájában tartott nyilvános előadás sztenogramma”: „A Szovjet Hadsereg kiemelkedő hadműveletei a Nagy Honvédő Háborúban”, melyet Moszkvában 1948-ban jelentettek meg. Az előadást jól minősíti a következő két idézet. Miután az előadó megállapította, hogy „a szovjet hadvezetés ... a harcnak mindig azt a formáját választotta ki, mely a kialakult helyzetnek megfelel”, így folytatta: „a Nagy Honvédő Háború kezdeti időszakában a szovjet parancsnokság a csapatoknak nem nagy méretű támadásra vonatkozó feladatokat tűzött ki, hanem a helyzetből és a reális erőviszonyokból kiindulva, ideiglenesen

mindent a stratégiai védelemnek rendelt alá.” Nos, hogy milyen helyzet alakult ki az 1941. június 22-i, Sztálin és több szovjet politikai és katonai vezető számára hihetetlennek tűnt német támadást követően, ezt ma már eléggé ismerjük.

Folyóiratunk megindulásától kezdődően folytatta a régi, 1943-ig megjelent *Hadtörténelmi Közlemények* azon gyakorlatát, hogy a honvédségi állományú szerzők mellett rendszeresen közölte nem katona történészek írásait. Az 1954. évi 1. számban ezt Székely György és Esze Tamás, akkor mindkettő a történettudomány kandidátusa „Kapcsolatok a kelet-európai népek harcaiban a feudális német hódítókkal ellen a 11–14. században”, illetve „Rákóczi dunántúli hadjáratának terve 1705-ben” című tanulmányainak közlésével valósítottuk meg.

Székely György, aki hamarosan egyetemi tanár, majd akadémikus lett, imponáló szélességű és mélységű forrásbázisra alapozta mondanivalóját. Igaz, ezekben az években a történészeket a haladó hagyományok kutatásának kellett vezetnie, ennek azonban nem kellett szükségszerűen színvonalatlan vagy alacsony színvonalú munkákat eredményeznie. A *Hadtörténelmi Közlemények* új folyamának már ezen első száma, utána pedig a többi bizonyította, hogy az akkori, korlátozások terhelte politikai légkörben, egyoldalú ideológiai követelmények közepette, nem egyszer ezekkel szemben is születhettek maradandó értékű történetírói eredmények.

Nem kevésbé adatgazdag Esze Tamásnak, a Rákóczi-szabadságharc ismert és elismert kutatójának tanulmánya. A kuruc szabadságharc huszonnégy napjának széleskörű forrásbázis, ezen belül jelentős mértékben Rákóczi francia nyelven kiadott Emlékiratai felhasználásával megírt története értékes hozzájárulás nemcsak a fejedelem katonai terveire megismeréséhez, hanem mindenekelőtt ahhoz, hogy a Rákóczi által kijelölt katonai vezetők mennyire alkalmatlanok voltak a tervek megvalósítására, a kuruc hadsereg vezetésére. A nemzetközi összefüggéseket jól bemutató tanulmány végső megállapítása az, hogy „Rákóczi és Bottyán a kuruc szabadságharc legkiemelkedőbb alakja.”

Az előbbieken ismertetett tanulmányokon kívül ezen 1. szám tartalmazta még Csillag Ferenc alezredesnek, a Hadtörténelmi Múzeum parancsnokának „A fegyvernemek szerepe a hadművészet fejlődésében” című, inkább népszerű, semmint tudományos dolgozatát. Ebben a szerző a haditechnika és a harcászati összefüggéseire és egymásra gyakorolt hatására hozott fel adatokat, néhány Engels idézeti köré csoportosítva mondanivalóját.

Cserne Tibor őrnagynak, a Zrínyi Akadémia Hadtörténelmi Tanszéke tanárának „A fegyvernemek kérdése Zrínyi katonai munkáiban”, végül Rohonyi Gábor hadnagynak, a Hadtörténelmi Intézet munkatársának „A magyar hadtörténelem haladó katonai szabályzataiból” című dolgozata mai mércével mérve inkább közleményeknek minősül.

A Könyvszemle és kritika rovatban Tóth Gyula főhadnagy, a Hadtörténelmi Intézet munkatársa „Néhány megjegyzés Várkonyi Ágnes: Vak Bottyán című könyvéhez és „A Dunántúl felszabadítása 1705-ben” című tanulmányához címmel dogmatikus szellemben ismertette a két munkát, erősen vitatkozva a szerzővel.

Az ugyancsak a régi *Hadtörténelmi Közlemények*ből átvett „Hadtörténelmi okmánytár” rovatban Hetés Tibor, a Hadtörténelmi Levéltár munkatársa „Okmányok a Vörös Hadsereg történetéhez” címmel a Tanácsköztársaság nyolc, Esze Tamás pedig „Iratok II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjáratának történetéhez” címmel a kuruc szabadságharc tíz okmányát tette közzé.

Nógrádi Sándor beszéde közlésének az említett pozitívum mellett volt egy negatív velejárója is. A folyóirat papírjának kiválasztásakor az illetékesek kijelentették, hogy a politikai főcsoportfőnök beszédét jó minőségű papíron kell megjelentetni. Erre viszont a nyomda illetékes egyik vezetője közölte, hogy a kiválasztott papír miatt a folyóirat nem az általam javasolt, a régi Hadtörténelmi Közleménnyel azonos méretű lesz, hanem ennél kisebb. Ez a döntés azután kerek tizenkét évre meghatározta a folyóirat formátumát, és csak az 1966. évfolyammal sikerült visszatérni a korábbi méretre.

Vita volt arról is, hogy feltüntessük-e a szerkesztőbizottság névsorát. Végül, „éberségi okokból” az 1954. évi 1. és 2. szám így jelent meg: „Felelős szerkesztő: a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka. Szerkeszti: a szerkesztőbizottság.” Az „éberség” azonban hamarosan lazult, mert ugyanezen évben a 3–4. szám olvasói már megismerhették a szerkesztőbizottság névsorát, imígyen: „Borus József, dr. Csillag Ferenc, Kornis Pál, Nagy Lajos, Rohonyi Gábor (a szerkesztőbizottság titkára), Sallai Elemér, Szalai József, Sziklai Sándor (a szerkesztőbizottság elnöke).”

E névsornak a megértéséhez el kell mondanom a következőket. A szerkesztőbizottság hét tagjából öt nem tudományos alapon, hanem beosztása folytán került be a bizottságba. Csillag Ferenc

a Hadtörténelmi Múzeum parancsnoka volt, Kornis Pál a Hadtörténelmi Intézet osztályvezetője, Nagy Lajos (eredeti foglalkozása női szabó) a néphadsereg vezérkara Cenzúra osztályának vezetője, Sallai Elemér, mint már említettem, a Hadtörténelmi osztály vezetője, Szalai József a Zrínyi Akadémia Hadtörténelmi Tanszékének vezetője, végül Sziklai Sándor a Hadtörténelmi Intézet 1953 decemberében kinevezett parancsnoka.

Ugyanez a névsor szerepelt az 1955. évi 1. számon, két változtatással. A szerkesztőbizottság kibővült Kossovics Gyulával, őt a Politikai Főcsoportfőnökség utasítására kellett bevennünk a bizottságba. A névsor alá került egy további név: „Technikai szerkesztő: Nagy László”.

Aki kézbe veszi ezeket a régi évfolyamokat, látja, hogy az 1955. évi 2. számmal kezdődően megint hiányzik a szerkesztőbizottság névsora. Hiányzik az 1955. évfolyam többi számáról és az egész 1956. évfolyamáról, de 1957-tel kezdődően már mindig szerepel.

Itt kell megemlítenem azt a sajnálatos elírást, ami a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum alapításának 85. évfordulójára kiadott „Múlt nélkül nincs jövő” című, 2003-ban megjelent reprezentatív kiadvány 167. oldalán, a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztőinek felsorolásában található. Itt tudniük az áll, hogy 1954–1956. 02. 11. között Sallai Elemér volt a főszerkesztő. Mivel 1959 előtt, tehát az első öt évfolyamnál főszerkesztői tisztség nem volt, sem Sallai, sem más nem lehetett főszerkesztő. Kitűnik ez az említett öt évfolyam belső címlapjának hátoldaláról, ahol a különböző tisztségek vannak feltüntetve. Helyesen adja meg a szerkesztők/főszerkesztők névsorát a „Magyar katonai folyóiratok repertórium” 1979-ben megjelent II. kötete, mely a *Hadtörténelmi Közlemények* 1954–1978. évfolyamainak bibliográfiai adatait tartalmazza.

De térjünk még vissza az első, az 1954. évfolyamhoz. Az 1. szám után hamarosan meg tudtuk jelentetni a másodikikat, az elsőnél ugyan valamivel szerényebb tartalommal. A tanulmányok között az első helyre Sziklai Sándor ezredes „Hadtörténetírásunk feladatai a MDP III. kongresszusának tükrében” című, töményen dogmatikus, sematikus dolgozatát kellett tennünk. Ezt a cikket azért kellett közölnünk, mert a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka állította össze. Az írásban öt idézet van, közülük az első Nagy Imrénék, folyóiratunk e számának megjelenésekor (még) a Magyar Népköztársaság kormánya elnökének „A magyar tudomány előtt álló feladatok” címen a párt elméleti folyóiratában, a *Társadalmi Szemlében* megjelent cikkéből származik. Nagy Imre idézésének, mint arra még visszatérek, folyóiratunk egyik következő számában következménye is lett.

A szovjet hadtörténetírást képviselte a következő tanulmány, J. N. Cvetajev: „M. V. Frunze katonai elméleti munkássága a polgárháború után”. Ez után egy ugrás következett az ókorba, Tóth Gyula főhadnagy: „A Cannae-i csata” című írásával. A címhez fűzött lábjegyzet szerint „Ez a tanulmány az eddig kiadott források és megjelent tanulmányok alapján, elsősorban hadtörténelmi szempontból kívánja megvilágítani a Cannae-i csata eseményeit. Célunk nem apró részletkérdések elemzése, hanem az ókor e nagy csatájának általános megrajzolása volt.”

A tanulmány befejező mondata:

„Néphadseregünknek az a feladata, hogy a sztálini haditudomány tükrében tanulmányozza a régmúlt nagy csatáit, és levonja azokat a tanulságokat, amelyek új típusú, fejlődő hadseregünk elméleti és gyakorlati tudásának emeléséhez hozzájárulhatnak.”

Tudom, hogy az efféle megfogalmazások a mai olvasóknak, különösen azoknak, akik ma ötven év körül vannak vagy fiatalabbak, tehát nem lehetnek személyes tapasztalataik erről a korszakról, furcsán hangzanak. A mai olvasó feltehetne különféle kérdéseket, például azt, hogy mennyiben emelhetők a Cannae-i csata tanulságai 1954-ben a Magyar Néphadsereg „gyakorlati tudását”?

Ilyen megfogalmazásokat, anakronisztikus aktualizálásokat az akkori történelmi/hadtörténelmi irodalomban a *Hadtörténelmi Közlemények* mellett másutt is bőven lehet találni. A Szovjetunióra, Sztálinra, a szovjet hadseregre, nemkülönben magyar politikusokra, köztük mindenekelőtt Rákosi Mátyásra való hivatkozás lényegében kötelező volt, nem egy esetben előfeltétele valamely dolgozat vagy könyv megjelenésének. A kutatóktól, köztük a hadtörténelemmel foglalkozóktól megkövetelték, hogy tevékenységükkel aktuális, gyakran napi politikai célokat szolgáljanak. Természetesen akkor is felvetődött az a probléma, hogy a Sztálin, Rákosi és egyéb idézetekkel, a napi politikát alátámasztani igyekvő megállapításokkal zsonglórkodó szerzők maguk mennyire hittek az általuk leírtakban, hogy komolyan vették-e saját írásműveiket, vagy pedig egyszerűen kötelező stílusgyakorlatnak tekintették ezeket.

Az 1954. évi 2. szám sorrendben negyedik tanulmánya fordítás volt, „Dr. Josef Macek egy. docens, államdíjas, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagja”-nak a *Historie a vojenatvi*

1953. évfolyamából vett „A legrégebb huszita hadiszabályzat” című dolgozata. Ennek folyóiratunkban való közzétételét Székely György javasolta, úgyszintén a fordító személyét is. A színvonalas fordítást az ismert történész, Fügedi Erik végezte el, akit korábban elbocsátottak az Országos Levéltárból, és ebben az időben a budapesti konzervgyár könyvelőjeként kereste meg kenyerét. Szerencsénkre senkinek nem jutott eszébe érdeklődni a fordító személye iránt, így nem válhattak meg azzal bennünket, hogy „politikailag megbízhatatlan egyént” foglalkoztatunk a néphadsereg folyóiratánál.

Az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, Makkai László volt a szerzője a következő, „I. Rákóczi György tüzérének történetéhez” című tanulmánynak, melyhez a szerző az „Okmánytár”-ban 6 okmányt is csatolt. A *Hadtörténelmi Közlemények* 1926–1928. évfolyamaiban jelent meg tizenkét folytatásban Iványi Béla: „A tüzérés története Magyarországon kezdettől 1711-ig” című, érdemes és adatokban gazdag munkája. Ebben Iványi azt állította, hogy „Mohács és Majtény közt a magyar tüzérés fénykorát I. Rákóczi György erdélyi fejedelemség idején élte”. Ezt a megállapítást Makkai elfogadja, de egyben bírálja Iványit, mert ez „nem állítja be tárgyát az általános történelmi fejlődésbe, sőt magát a tárgyat sem fejlődésében vizsgálja, hanem külsőséges összefüggések szerint taglalja”.

A következő, „Esztergom 1706. évi ostromai és az ostromokkal kapcsolatos hadműveletek” című dolgozat mindenekelőtt szerzőjének személye miatt érdekes. A szerző a nemrégiben elhunyt Perjés Géza volt, aki ebben az időben a János Kórházban végzett egészen alantas munkát. Hadtörténelmi munkásságának ez a tanulmány volt az első terméke, folyóiratunk joggal lehet büszke arra, hogy publikációs lehetőséget biztosított Perjés Gézának.

A folyóirat e számában indult meg a „Vita” rovat, melyben ekkor két hozzászólást jelentettünk meg. Gogolák Lajos író Székely Györgynek az 1. számban közölt tanulmányához tett historográfiai kiegészítéseket, Dömötör Gergely százados, a Zrínyi Akadémia tanára pedig „A Magyar Vörös Hadsereg kisleföldi támadásának kérdéséhez” címmel Kornis Pállal vitakozva védte meg a főparancsnokság elhatározását, a főcsapás irányának a Kisalföldre történt áthelyezését. Az 1919. június 15–24. között megvalósított hadművelet ugyan „nem volt eleve elhibázott, de a hadsereg soraiban a szociáldemokrata és ellenforradalmár aknamunka következtében megkezdődő bomlás, a politikai és katonai vezetésben levő ingadozás miatt a támadás nem sikerülhetett.”

Az 1. számban indított, abban még csak egy könyvre és egy tanulmányra korlátozódott „Könyvszemle és kritika” itt jelentősen bővült, egy NDK és három hadtörténelmi témájú könyv ismertetésével.

Ebben a 2. számban új rovat is indult: „A Hadtudományi Könyvtárba érkezett külföldi hadtörténelmi művek jegyzéke (1954. január 1 – június 30.)”. Ebben 65 (a Szovjetunióból 23, a Lengyel Népköztársaságból 20, a Bolgár Népköztársaságból 2, az NDK-ból 5 és 15 antikvár, főleg XIX. századi, Bécsből érkezett) könyv bibliográfiai adatai szerepelnek.

Folyóiratunk 2. száma 1954 nyarán, időben megjelent, a 3. szám nyomdába adása azonban minden igyekezetem ellenére elhúzódott, mert sem Kornis Pál osztályvezető, sem Sziklai Sándor a szerkesztőbizottság elnöke minőségében, sem Sallai Elemér, a Hadtörténelmi osztály vezetője nem támogatta a kéziratok mielőbbi nyomdába adását célzó törekvéscmet. Végül kénytelenek lettünk összevont, 3–4. számot megjelentetni. Ez 15 szerzőtől 14 hosszabb-rövidebb tanulmányt tartalmazott. Közülük ötöt intézeti munkatárs írt, három intézetünk állományába tartozó tiszt, további ötöt külső történész, illetve nyugdíjas, végül kettőt külföldi szerző. Az egyik tanulmányt szerzőpáros írta.

A nem intézeti katonai szerzők között ismét szerepelt Nógrádi Sándor „Tíz évvel ezelőtt. Magyar partizánok Salgótarján vidékén” című visszaemlékezésével, Dömötör Gergely a Magyar Tanácsköztársaság fegyvernemeit ismertető dolgozatával és új szerzőként Nagy Kálmán alezredes Damjanich Jánosról szóló tanulmányával.

A nem katonai szerzők a következők voltak: Fülep Ferenc, a történettudomány kandidátusa, Kumorovitz L. Bernát történész, Kiss István történész, Markó Árpád, a történettudomány kandidátusa, 1948 előtt MTA levelező tag, főleg a kurucokkal foglalkozó munkák szerzője, Berkó István címzetes vezérőrnagy, számos hadtörténelmi, főleg 1848/49-cel foglalkozó munka szerzője. A „Vita” rovatban Perjés Géza hozzászólása kapott helyet az 1. számban megjelent tanulmányhoz és Tóth Gyula Várkonyi Ágnes bíráló ismertetéséhez.

A külföldi szerzőktől fordításban közölt dolgozatokat E. G. Suljakovszkij, illetve Ottoheinz Rocholl írták, „A belorusz nép részvétele az 1648–1654. évi felszabadító háborúban”, illetve

„Az állandó hadsereg, mint a feudális reakció támasza” címmel. A szovjet dolgozat eredetije a *Voproszi Isztorii*-ban, az NDK-beli a *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx-Universität Leipzig*-ben jelent meg.

Kumorovitz L. Bernát tollából „A magyar zászló és nemzeti színeink múltja” című tanulmányának a kezdetektől 1848-ig terjedő részét közzöltük. Kumorovitzot még egyetemi hallgató koromból, az 1940-es évek második felétől ismertem. Akkor még a Premontrei-rend tagja volt, egyetemi magántanár, 1947-től címzetes nyilvános rendkívüli tanár, az oklevéltan és más történeti segédtudományok elismert szakértője. Mi, diákok szerettük, előadásai és szemináriumai népszerűek voltak. 1945-től az MTA levelező tagja lett, amit 1949-ben „tanácskozó tag”-gá változtattak. 1951-ben megfosztották minden tanári tisztségétől. Emiatt arra kényszerült, hogy alkalmi munkákból, egyebek mellett az MTA Történettudományi Intézete részére végzetkekből tartsa fenn magát.

Így lett tagja annak a munkaközösségnek, mely Székely György irányításával „a parasztság 14. századi helyzetének és antifeudális harcának feltárása” feladatával tevékenykedett. Az eredmény a „Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században” címmel 1953-ban megjelent kötet lett. Szerkesztője Molnár Erik volt, aki engem is bevont a kézirat nyomdába adását előkészítő munkálatokba.

Kumorovitzcal így munkakapcsolatba kerültem, s amikor tanulmányt ajánlott fel folyóiratunknak, ezt örömmel elfogadtuk. Egyébként ez volt az első olyan dolgozat, amelyre számos levelet kaptunk, főleg pedagógusoktól, akik hasznosnak minősítették, és megírták, hogy jól fel tudják használni az oktatásban.

A tanulmány azonban másféle visszhangot is kiváltott. Néhány héttel az összevont 3–4. számban való megjelenése után az akkor még az Üllői út 8. számú – az ötvenes évek második felében lebontott – épületben elhelyezett Hadtörténelmi Könyvtár a szabályzatszerkesztő csoportfőnöktől, Maléter Pál ezredestől parancsot kapott, hogy a Kumorovitz-dolgozatban hivatkozott, idézett munkákat haladéktalanul szedjék össze, és szállítsák el a csoportfőnökségre, az I. ker. Fő u. 32. szám alá. Ezt a parancsot a könyvtár természetesen végrehajtotta, a könyveket több csomagba összekötözve odaszállították, hogy aztán néhány hét múltán szemmel láthatóan felbontatlanul visszajárják. Nyilvánvaló volt, hogy hozzájuk sem nyúltak.

Néhány további hét múltán én kaptam parancsot, hogy jelentkezzem Maléternél a csoportfőnökségen. Először megkérdezte tőlem, elhiszem-e, hogy Kumorovitz nyolc nyelven tud. (A tanulmányban ebben az I. részében egyébként a magyaron kívül öt más nyelvű munkára található hivatkozás.) Megpróbáltam megmagyarázni neki, hogy Kumorovitz, aki a Felvidékről származik, magyarul, németül és szlovákul nyilván gyerekkora óta beszél. Mint katolikus teológiai végzettségű tanárember, tudnia kell latin és ógörög nyelven. Ilyen alapokkal könnyen elboldogul a francia és az angol nyelvvel. Egyébként ahhoz, hogy idézzük valamely idegen nyelvű tudományos munkából, nem okvetlenül kell azt a nyelvet felső fokon ismerni.

Éreztem, hogy ez a magyarázat nem tett rá valami nagy hatást, mert nekem támadt: „Hogy jön ahhoz a százados elvtárs, hogy a gödöllői volt premontrei gimnázium volt igazgatójától, akinek a tanulmányai a fasiszta egyetemi bajtársi egyesület, a Turul ugyanilyen nevű folyóiratában, a *Turul*-ban jelentek meg, tanulmányt közöljön a Magyar Néphadsereg tudományos folyóiratában?” Erre a nagyfokú tájékozatlanságot mutató kijelentésre nem válaszoltam, mert nyilvánvaló volt: hiába magyaráznám, hogy a *Turul* genealógiai folyóiratnak az égvilágon semmi köze az egyetemisták egyesületéhez.

A kihallgatás végén Maléter megparancsolta, hogy Kumorovitz tanulmányának II., befejező részét nem jelentethetjük meg. Így történt, hogy ez a rész azután az 1956. évi 3. számban láthatott nyilvánosságot, miután a Szabályzatszerkesztő Csoportfőnökséget 1955 végén megszüntették.

Erről a tiltásról értesítettem Kumorovitzot, és megkérdeztem tőle, hogy szerinte mi lehet az oka Maléter eljárásának. Ő erre elmondta, hogy a Maléter családot Eperjesről ismeri, és ezredes talán attól tart, hogy Kumorovitz esetleg óránézve kompromittáló dolgokat mondhatna el. Kérdésemre, hogy mi lenne ilyen, azt válaszolta, hogy ilyesmit ő nem tud. Ebből nyilvánvaló lett számomra, hogy a tiltás nem a témának, hanem Kumorovitz személyének szól.

Ötven év távlatából tárgyilagosan állítom, hogy az újonnan megindított *Hadtörténelmi Közlemények* első évfolyama sokoldalú képet adott a hadtörténelemlről. A megjelentetett erősen különböző színvonalú tanulmányok tükrözték nemcsak a szűkebben vett hadtörténetírást, hanem a magyar történetírás lehetőségeit és képességeit is.

A sokszínűség folytatódott az 1955. évfolyamban is. Az 1. számot az akkori elvárásoknak megfelelően a felszabadulás 10. évfordulójának kellett szentelnünk. Ezzel a témával a „Bevezetés”-en kívül hét – kisebb-nagyobb terjedelmű – dolgozat és egy könyvismertetés foglalkozott, továbbá „A Szovjet Hadsereg magyarországi felszabadító hadműveleteinek magyar nyelvű bibliográfiája”, mely több mint 250 tételt, túlnyomó többségükben 1955. március 31-ig megjelent újságcikkek címét tartalmazta. A bibliográfiában külön rovatban szerepelnek a „kritikával felhasználható művek”, köztük Nagybacsoni Nagy Vilmos volt honvédelmi miniszter „Végzetes esztendők 1938–1945” című emlékirata.

A hét tanulmány közül négy fordítás orosz, illetve román nyelvből. Nem a felszabadulás a témája Sziklai Sándor: „Magyarok a spanyol nép szabadságharcában”, valamint Sallai Elemér: „A szovjet Hadsereg az ellenség jelentségeiben” című dolgozatainak. Mindkettő „pártos” szellemben íródott. Sziklai szerint Rákosi Máttyás, akinek nevét a spanyol köztársasági hadseregben egy zászlóalj viselte, „korunk legnagyobb magyar szabadságharcosa”.

Elismerve a magyar önkéntesek pozitív szerepét, hiszen ő is közöttük volt, az osztályharc állandó élesedéséről szóló akkori tanok szellemében Sziklai megállapítja, hogy a „trockista kémekek és rendőrgyűnők befurakodtak a Nemzetközi Brigádok soraiba, a Rákosi zászlóaljba is [...]” „Az osztályellenség iparkodik mindenhol bedugni ormányát, hogy bomlassza a forradalmi erők egységét, hisz ezért ellenség, és aki mást vár az ellenségtől, az moralizáló, opportunistá kispolgár és nem marxista.”

Sallai dolgozatát jól jellemzik befejező mondatai: „Világos, hogy egy újabb háború kitérése esetén az imperialista hadseregekre – így az új Wehrmacht-ra – nem vár nagyobb siker, az azóta még erősebbé vált Szovjet Hadsereggel szemben. Éppen ezért ajánlatos lenne számukra, ha alaposan tanulmányoznák elődeiknek, a Szovjetunióról és a szovjet hadseregről szóló bizalmas jelentéseiket, és levonnák ezekből a megfelelő következtetéseket.”

Aki kézbe veszi az 1955. 2. számot, az a belső címlap után Lenin arcképére bukkan. Ezt Rákosi Máttyásnak az Operaházban 1955. április 21-én, Lenin 85. születésnapjának előestéjén rendezett ünnepi ülésen mondott megnyitó beszédének szövege, majd Hegedűs Andrásnak, az alig néhány napja kinevezett miniszterelnöknek az ünnepi beszéde követi. A mai olvasó joggal kérdezheti: hogyan, miért került bele Lenin, illetve Rákosi Máttyás és Hegedűs András a *Hadtörténelmi Közleményekbe*? A válasz: Sziklai ezredes, intézetparancsnok utasítására. Miért? Nagy Imre, közelebről az 1954. évi 2. számban közölt Sziklai-cikkben levő Nagy Imre idézet miatt. Nagy Imrét ugyanis egy héttel a Lenin emlékünnepe előtt, 1955. április 14-én a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége antimarxista pártellenes nézetei és frakciós tevékenysége miatt kizárta a Politikai Bizottságból és a Központi Vezetőségből, és visszahívta minden, a párt bizalmából viselt tisztségből. Ennek a kizárásnak folyamánként április 18-án az országgyűlés felmentette miniszterelnöki tisztségéből, és megválasztotta helyébe a 33. életében levő Hegedűs Andrást.

Sziklai, aki rendkívül óvatoss, állandóan lavírozó, a „pártvonallal együttl ingadozó” ember volt, a Nagy Imrét ért retorziók miatt megjéj. A *Társadalmi Szemléből* átvett Nagy Imre idézetet közlésével elkövetett hibát Rákosi és Hegedűs Leninnel foglalkozó beszédeinek megjelentetésével remélte „jóvátehetni”. Amikor ezt az utasítást közölte velem – persze a tényleges indoklás nélkül! – megpróbáltam lebeszélni a két beszéd közléséről, de sikertelenül. Így érvényben maradt az eredeti parancs, amit végre kellett hajtani.

Ez az 1955. évi 2. szám tartalmazott még egy „vonalas” cikket: „A Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem 10. évfordulójára” címmel, Kornis Pál tollából. Ebben a szokásos ideológiai fejtegetések és ismert adatok mellett megtaláljuk a Varsóban összeütl értekezlet említését, a részt vevő államok biztonságának fokozásához szükséges „konkrét intézkedések” megtételére.

Ebben a számban is közöltünk tanulmányt csehszlovák szerzőtl „A 15. század elejének haditechnikai problémáihöz” címmel, ismét Fügedi Erik fordításában. A szerző, Jan Durdik a német Konrad Kyesser, a középkor első jelentősebb haditechnikai írójának 1405-ből származó „Bellifortis” című kéziratát ismertette. A latin nyelvű címet „A háború erejé”-nek lehet fordítani. Kyesser az első, aki sok rajzot tartalmazó kéziratában részletesen foglalkozik a tüzfegyverekkel, rakétákkal, harci szekerekkel, várak és erődített városok ostromával, hajókkal, számos olyan haditechnikai eszközzel, amelyeknek egy részét a husziták néhány évtizeddel később a gyakorlatban alkalmazták.

Ebben a számban még egy jelentős tanulmányt találtunk, Barta Istvánnak, az MTA Történettudományi Intézeté munkatársának tollából „Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros

kiürítése”. Barta István rendezte sajtó alá a Kossuth Lajos Összes Munkái sorozat legelső, majd 1848–1849-es kötetét, akkoriban ő volt a forradalom és a függetlenségi harc iratanyagának legalaposabb ismerője. Behatóan foglalkozott továbbá Csány László kormánybiztos, utóbb a Szemere-kormány közlekedési miniszterének tevékenységével is – mindez alapos és színvonalas tanulmányt eredményezett.

Ez a szám tartalmazza még Árokay Lajos hadnagy, a Hadtörténelmi Intézet munkatársának „Felszabadulásunk a Szovjet Hadsereg röpcéduláinak tükrében” című dolgozatát. Végző megállapítása az, hogy a Vörös Hadsereg röpcédulákkal kifejtett „felvilágosító tevékenysége” hozzájárult hazánk felszabadításához.

Az „Okmánytár”-ban Markó Árpád közli Le Maire francia kuruc brigadéros 1706-eleji író-dott, Rákócziakról szóló emlékiratát a kuruc hadseregből, valamint Bóhm Jakab és Palotai István által Komárom várának az 1848–1849-es szabadságharcban játszott szerepéről összegyűjtött 26 okmányt.

Folyóiratunk 1955. évi 3. számát az előállító Vörös Csillag nyomda két alkalommal, két változatban nyomtatta ki. Az első változat első tanulmányának címe „A szocialista hadtudomány néhány aktuális kérdéséről”, szerzője Ölvedi Ignác alezredes, a Zrínyi Akadémia tanára volt. Ezt a dolgozatot, mint az sajnos csak a nyomdai munkálatok befejezése után derült ki, a folyóirat technikai szerkesztője a szerkesztőbizottság jóváhagyása nélkül tette bele a nyomdának átadott kéziratba. A cikk hidegháborús szellemben íródott, mint azt kezdősorai is tanúsítják:

„A második világháború, amelyet a nemzetközi imperializmus reakciós erői – élen az amerikai-angol imperializmussal – készítették elő, és a fasiszta Németország robbantott ki [...]”. Még egy mondat a dolgozat befejező részéből: „Meg kell értenie hadseregünk minden tagjának, hogy az imperialista agresszorok aljas terveik végrehajtásában csakis abban az esetben tudjuk megfékezni és találgató harcban megsemmisítő csapást mérni rájuk, ha állandó harcalkészületben leszünk [...]”

Ennek a számnak valamikor 1955 őszén kellett volna megjelennie, amikor a hidegháború ugyan még nem ért véget, de már az osztrák államszerződés május 15-i aláírása, az N. Sz. Hruscsov vezette szovjet párt- és kormányküldöttség május 26 – június 2-i jugoszláviai látogatása után voltunk, és amikor a korábbi években felhalmozódott nemzetközi feszültség és szembenállás csökkenésének számos más jelét tapasztalhattuk.

A szerkesztőbizottság emiatt javaslatomra úgy döntött, hogy Ölvedi cikke nem jelenhet meg; így az 1955. 3. szám néhány példány kivételével a zúzdában kötött ki. Ez volt az első, de nem egyetlen eset már kinyomott szám megsemmisítésére. Az önkényesen eljáró technikai szerkesztő egyébként simán megúszta, mindössze szóbeli szemrehányást kapott.

Ezen okból az 1955. évi 3. és 4. szám ugyancsak összevontan jelent meg, természetesen Ölvedi cikke nélkül. És kimaradt belőle még egy, „A Kvantung hadsereg szétfúzásának döntő jelentőségé”-vel foglalkozó dolgozat.

Ez a 3–4. szám tíz tanulmányt tartalmaz. Új – de sajnos, a későbbiekben elsorvadt – rovatot is, a „Had-történelmi apróságok”-at. A folyóirat elején közöltük az 55 évesen elhunyt Szalvai Mihály altábornagy, a spanyolországi nemzetközi brigád Rákosi-zászlóaljának parancsnoka, a néphadsereg egyik vezető tábornokának nekrológját.

A tanulmányok sorát Csémi Károly alezredes, a Zrínyi Akadémia tanszékvezetője, később vezérkari főnök „A szovjet páncélos- és gépesített csapatok szerepe a magyarországi felszabadító hadműveletekben” című írása nyitotta meg. Ezt követte a többi dolgozat a Booskai-szabadságharcról, a bihari nép 1703–1704. évi harcáról, az 1848 nyári tiszántúli honvédtoborzásról, 1849 hadtörténelmi irodalmáról, a Magyar Vörös Hadsereg és a dolgozó nép kapcsolatáról, az 1. Honvéd Műszaki Hadosztály 1945–1947. évi tevékenységéről, a légierő fejlődéséről, továbbá egy oroszról fordított tanulmány: „Orosz katonák részvétele a Magyar Tanácsköztársaság védelmében.”

A „Vita” rovat a Varga János „Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén” című kandidátusi értekezéséről kibontakozott vita kezdetét tartalmazta. A „Könyvszemle és kritika”-ban öt szerző munkáját ismertettük.

1956. május 10-től a Had-történelmi Intézet bécsi kirendeltségén szolgáltam, az osztrák Kriegsarchivban, ezzel abbamaradt a folyóiratnál végzett szerkesztői tevékenységem. Írásaimat általában közölték, olykor vitatva is egyik vagy másik állításomat. A szerkesztésbe azonban nem vontak be, ezt az Intézet vezetése bécsi kiküldetésem félbeszakadása után sem tartotta szükségesnek.

Ilyenformán abba is hagyhatnám ezt a visszaemlékezést a *Hadtörténelmi Közlemények* 1954. és 1955. évfolyamáról, de szükségesnek tartok elmondani még egy, 1956-ban történt esetet, mely szorosan kapcsolódik a folyóirat első két évéhez, de nem az 1956 utáni időszakhoz.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februárjában lezajlott XX. kongresszusáról az azóta eltelt közel ötven esztendő alatt sokan nyilatkoztak és sok mindenfélélt írtak. Azt a hatást, amit ez a kongresszus a Hadtörténelmi Intézetre és folyóiratára, a Közleményekre kifejtett (volna), ma már csak néhányan ismerjük, többen már nincsenek életben. Akik átéltek ezt a korszakot, remélem, egyetértenek velem abban, hogy Magyarországon is új szelek kezdtek fújdogni, és a már korábban érezhető inkább csak szellők felerősödtek.

A szovjet pártkongresszus hatására erőteljesen ható új szeleket érezni lehetett a Hadtörténelmi Intézetben is, magánbeszélgetésekben, de különféle intézeti rendezvényeken is. A kongresszus keltette hatás egyik megnyilvánulásaként kollektív tanulmányt írtunk: „Gondolatok a magyar hadtörténetírás néhány kérdéséről” – ezt a folyóirat 1956. 3. száma tartalmazta volna. 1956 szeptemberétől, nyári szabadságom után ismét Bécsben tartózkodtam, emiatt az Intézetben történt őszi eseményekről csak utólag értesülhettem. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a szám, benne a közös tanulmánnyal, elkészült, és november 4. után kellett volna forgalomba kerülnie. Közben azonban bekövetkezett a szovjet intervenció, megalakult a Kádár-kormány, a hadseregben csak az maradhatott tisztként, aki hajlandó volt aláírni az ezen kormány tevékenységét helyeslő „Tiszti nyilatkozat”-ot. Ebben a helyzetben a Hadtörténelmi Intézet részben új vezetése „biztos ami biztos” alapon zúzdába küldte ezt a 3. számot – az utókorra csak néhány példány maradt belőle.

A számot megsemmisítő döntésről ennek elrendelőjével (vagy elrendelőivel) nem beszéltem az indítékokról. Ha ma elolvassuk ezt az 1956. november 4. után és miatt megsemmisített tanulmányt, semmi olyasmit nem találunk benne, ami ellentétesnek minősíthető lehetett a Kádár János vezette „forradalmi munkás-paraszt kormány” nyilvánosságra hozott célkitűzéseivel. Az 1956-ot megelőző esztendőkről a tanulmány megállapítja: „A felső irányításban érvényesülő bürokratikus, hozzá nem értő intézkedések [...] folyamatosan akadályozták az alkotó kutatást. Az intézetet a tudománytól idegen »kincstári« szellemben értéktelen broszúra-gyártásra igyekeztek szorítani. Az állandó személyi szervezések lehetetlenné tették a kutatómunkához nélkülözhetetlen stabilitást. Sok esetben egyszerű parancsolásra kellett megoldani a magyar hadtörténelem tudományos problémáit, eldönteni hosszas kutatást igénylő kérdéseket. [...]”

Vagy talán a következő mondatokat ítélték aggályosnak: „A nemzetközi helyzetben az utóbbi évek során végbement nagyarányú változások, nemkülönben ezek reális értékelése ma már nemcsak lehetővé teszi, hanem egyenesen előírja számunkra, hogy az eddigi helytelen és történelmietlen gyakorlattal szakítva, ne azt vizsgáljuk és mutassuk ki erőnek erejével, ami elválasztott bennünket és egyes környező népeket, hanem arról írjunk, ami összeköt bennünket nemcsak Európával, sőt a világ távolabbi részeivel is. A hódítók elleni népi összefogás – s ezt napjaink története meggyőzően bizonyítja – történelmileg a népek győzelmével végződött és végződik most is, ha közben ideiglenes vereségek is előfordulnak. [...]”

Az ötven évvel ezelőtt történetekre visszaemlékező őszinte szívvel kívánja, hogy újabb ötven esztendő után, a *Hadtörténelmi Közlemények* újraindulásának századik évfordulóján egy leendő krónikás még több eredményről, még több pozitívumról adhasson számot a kutatás fejlődését még szabadabbá, még eredményesebbé tevő körülmények közepette.

Budapest, 2003. 272 o., ill.
2450.- Ft
ISBN 963 9477 42 7

Ravasz István:
Magyarország és a magyar királyi
Honvédség a XX. századi világhá-
borúban, 1914–1945

A monográfia címéből nem hiányzik a „k” betű, a szerző bemutatja és elemzi azt az egyre elterjedtebb elméletet, amely egy világháborúnak fogja fel az 1914–1945 közötti időszakot, s amely nem új eredetű, ám kimunkálásához több mint fél évszázados történelmi rálátásra volt szükség.

A könyv célja elsődlegesen Magyarország hadtörténetének, helyének és szerepének bemutatása és elemzése a XX. századi világháborúban. Összefoglalja és rendszerezi az eddigi ismereteket, beépítve az elmúlt évtized új kutatási eredményeit. Részletesen foglalkozik mind az 1914–1918, mind az 1939–1945 közötti világháborús szakasszal és a Honvédség szereplésével a frontokon. Áttekinti a két fegyveres szakasz közötti két évtized legfontosabb magyar vonatkozású had-, illetve politikátörténelmi eseményeit és Magyarország emberveszteségét is.

Az olvasók megismerhetik azokat a folyamatokat, amelyek a háború első, 1914–1918-as szakaszának kitöréséhez vezettek, majd a köztes, húszéves fegyverszüneti periódusban egyre inkább megalapozták az 1939–1945-ös fegyveres szakasz elkerülhetetlenségét, amely e felfogásban az első szakasz „újrajátszása” volt, a XIX. században gyökerező totális ideológiák háttérével, alapvetően ugyanazon folyamatok eredményeként.

Puedlo Kiadó